

9. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова. – Катеринослав-Лейпциг: Українське видавництво в Катеринославі, 1924. – 150 с.

10. Русова С. Національна школа / С. Русова // Вибрані педагогічні твори. Ч. 1 С. Русова. – К.: «Либідь», 1997. – С. 125-129

11. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

12. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори: у 2-х кн. / С. Ф. Русова; за ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К.: «Либідь», 1997.

13. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання / С. Ф. Русова – Прага: Сіяч, 1927. – 112 с.

14. Русова С. Ф. Націоналізація школи / С. Русова // Русова С. Вибрані педагогічні твори С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

15. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1924. – 123 с.

16. Русова С. Ф. Дошкільне виховання / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

17. Фролова О. Поняття національного виховання у філософсько-освітньому вченні С. Русової / О. Фролова // Українознавство, 2006. – № 3 – С. 187-198.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тарапака Наталія Володимирівна - завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук, доцент.

Коло наукових інтересів: моральне виховання дошкільників у педагогічній спадщині С. Ф. Русової

Мартін Аліна Миколаївна - доцент кафедри методики дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат педагогічних наук.

Коло наукових інтересів: зміст природничої освіти і моральне виховання дошкільників.

УДК 338.48

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДОРОЖЕЙ ТА ЕКСПЕДИЦІЙ З УЧНІВСЬКОЮ ТА СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

Людмила ТИМЕНКО (Київ)

Вступ. В сучасних педагогічних закладах, що спеціалізуються на природничих дослідженнях, не можливо бути викладачем без базової підготовки в галузі краєзнавства та туризму. Педагог має науково розуміти природу, читати її, як відкрити книгу, і застосовувати методично-дидактичні прийоми, засоби і методи навчання для ефективного формування краєзнавчих і туристичних знань студентами педагогічних університетів. «І з боку змісту, і з боку методів роботи та підходу ... – завжди необхідно прикладати принципи «краєзнавчого ухилу» [3, с. 6]. Сучасний розвиток освіти вимагає від майбутніх учителів географії обізнаності з питань наступності в навчанні, а суспільні зміни – уміння формувати цілісні краєзнавчо-туристичні знання на основі живого контакту з природою.

Аналіз документальних, літературних та інших джерел вказує на те, що за останні роки роль краєзнавчо-туристської роботи в освіті значно підвищилася. Про це свідчить той факт, що, при отриманні ряду спеціальностей («Географія і біологія», «Біологія і географія», «Географія і фізична культура», «Географія та історія»), майбутнім учителям присвоюється кваліфікація «Організатор краєзнавчо-туристської роботи». Крім того, відповідно до національної програми «Освіта» («Україна ХХІ ст.») розробляються концепції неперервної освіти з усіх навчальних предметів, у тому числі й краєзнавчо-туристського напрямку [9].

Питання нерозривного зв'язку теорії з практикою під час засвоєння краєзнавчо-

туристичних знань висвітлені в працях: О. В. Бондаренко, А. В. Даринського, О. Ю. Дмитрука, М. Ю. Костриці, М. П. Крачила, М. І. Кузьми-Качур, Я. Б. Олійника, Г. П. Пірожкова, К. Ф. Строева, О. В. Тімець, П. Г. Шищенка та інших. Вони роблять акцент на тому, що вивчення рідного краю на практиці сприяє поліпшенню засвоєння навчального матеріалу студентами природничих спеціальностей, а також формуванню у них стійкої системи знань, умінь та навичок. Саме тому проведення краєзнавчих екскурсій, подорожей та експедицій є практичною стороною для засвоєння географічних, краєзнавчих та туристичних знань.

Виклад основного матеріалу статті. Туризм – це подорож (похід), який переслідує спортивні і оздоровчі цілі, поєднані з цілями освітніми, що досягаються в процесі знайомства з місцями, в яких проводиться подорож. Туристська подорож – походи по рідному краю, котрі включають у себе багато такого, що пов'язує їх з краєзнавством [8, с. 64]. В той же час туризм допомагає розвинути в студентів таку важливу рису, як самостійність, вчить спостережливості та орієнтуванню на місцевості. В туристичних подорожах кожному студенту випадає можливість проявити свої здібності, котрі будуть спрямовані на краєзнавче вивчення рідного краю, формування практичних навичок та виявлення товариських здібностей в незвичних для студентства умовах.

Сучасний туризм має значні ресурси для формування в молоді екологічного світогляду та

екологічної культури. У процесі туристичних подорожей є можливості для розвитку в студентів ціннісного ставлення до навколишнього середовища з одночасним отриманням знань у різних галузях: екології, географії, краєзнавстві, біології та історії [7, с. 3].

Туризм виступає однією з привабливих форм освіти та розширення світогляду людини.

Важливою формою краєзнавчої роботи виступають туристичні походи. Туризм сприяє різносторонньому розвитку, приносить моральне задоволення, фізично загартовує, виховує товариськість, силу волі, повагу до колективу [5, с. 5].

Студентський туризм – це гармонійний засіб розвитку молоді, який реалізується в формі відпочинку та суспільної діяльності, характерними структурними компонентами якого є: подорож, похід, екскурсія.

Правила проведення туристичних подорожей з студентською молоддю є обов'язковими для всіх навчальних закладів, установ та організацій освіти. Дія цих правил поширюється на студентські туристичні групи незалежно від місця проведення подорожі, для яких навчальний заклад або інша організація освіти виступає як організація, що проводить подорож.

Учасники та організатори туристичних подорожей зі студентською молоддю під час підготовки та безпосередньо під час подорожі мають керуватися Законом України «Про вищу освіту» [1], Законом України «Про туризм», та іншими законодавчими актами України.

До туристичних подорожей зі студентською молоддю належать спортивні туристичні походи, експедиції, екскурсії, які проводяться за заздалегідь розробленим керівником групи маршрутом із зазначенням терміну його проведення.

Туристичні походи за формою їх організації, цілями і задачами поділяються на: спортивні, тренувальні та туристичні експедиції. Основним завданням спортивних походів є проходження маршруту певної категорії складності, виконання спортивних нормативів. Спортивні туристичні походи можуть бути організовані з таких видів туризму: пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, спелео, автомобільного, мотоциклетного.

Залежно від технічної складності, кількості природних перешкод, протяжності та тривалості походи поділяються на категорійні – з I до VI категорії складності та не категорійні. До не категорійних походів належать походи, що мають складність, протяжність або тривалість, меншу від встановленої для маршрутів I

категорії складності, – 3-денні походи, та походи I, 2, 3 ступеня складності.

Категорія складності походу визначається відповідно до класифікації маршрутів (переліку класифікованих туристичних спортивних маршрутів), перевалів, печер тощо.

Туристичні експедиції організуються з метою освоєння нових районів, випробовування сили волі, розвитку витривалості, здобуття нових знань. Краєзнавчі дослідження також проводяться під час експедицій.

Ділянки експедиційних маршрутів, що відповідають вимогам до походів з певного виду туризму або ж під час проходження яких долаються локальні перешкоди, характерні для походів, розглядаються як маршрути з активними способами пересування. Категорія складності таких маршрутів встановлюється як і для походів.

Вік керівників та їх туристичний досвід, а також і учасників експедицій повинні відповідати вимогам, що висуваються до відповідних категорій учасників походів. Оформлення документів і випуск групи на маршрут відбуваються за тих самих умов, що й у похід відповідної складності.

Походи та експедиції в залежності від території проведення поділяються на місцеві та дальні.

Місцеві походи і експедиції – це такі, які проводяться в межах області, на території якої проживають (навчаються) учні та студенти. Усі інші походи та експедиції вважаються дальніми.

Для проведення категорійних, дальніх ступеневих походів, а також місцевих ступеневих походів тривалістю понад 4 дні, туристичні групи учнівської та студентської молоді повинні обов'язково отримати позитивний висновок щодо можливості здійснення подорожі від туристичної маршрутно-кваліфікаційної комісії (МКК), що має відповідні повноваження. Для туристичних груп учнівської та студентської молоді первинний розгляд маршрутних документів проводиться в своїх територіальних маршрутно-кваліфікаційних комісіях навчальних закладів.

Для місцевих походів тривалістю до 4 днів включно, а також екскурсій (подорожей тривалістю до 24 годин, що забезпечують задоволення пізнавальних, інформаційних, духовних та оздоровчих потреб учнівської та студентської молоді) отримання позитивного висновку МКК не потрібне.

Туристичні групи учнівської та студентської молоді, що використовують для руху автомобільні дороги та вулиці, судноплавні водні шляхи, території заповідників, заказників, національних парків, прикордонну зону тощо, зобов'язані діяти у відповідності до вимог, що

визначають порядок користування цими шляхами та пересування на зазначених територіях.

Якщо в поході чи експедиції беруть участь 3 або більше туристичних груп із загальною кількістю не менше 30 учнів або студентів (для походів II – VI категорій складності – не менше 20) і їх маршрути та графіки руху в цілому збігаються, то можливе покладання загального керівництва цими групами на спеціально призначеного старшого керівника. У цьому разі всім керівникам зараховується досвід керівництва подорожжю.

При проведенні місцевих походів та експедицій I ступеня складності або ж інших місцевих не категорійних походів тривалістю до 4 днів включно адміністрація навчального закладу або іншої організації освіти, що проводить подорож, за згодою керівника туристичної групи (подорожі) та за умови забезпечення безпеки учасників, замість заступника керівника може призначити помічника (помічників) керівника з числа старшокласників (для груп учнівської молоді) або студентів (для груп студентської молоді), які мають досвід участі в таких самих подорожах.

Кількісний склад туристичної групи учнів, студентів, що беруть участь у поході, експедиції визначається керівником групи спільно з адміністрацією навчального закладу або іншої організації освіти, що проводить подорож з урахуванням загальноприйнятих вимог.

Учасники та керівники не категорійних походів та експедицій з активними способами пересування, що включають елементи категорійних походів, а також категорійних походів, що включають елементи більш високих категорійних походів, повинні відповідати вимогам, які висуваються до учасників та керівників походів вищих категорій складності, елементи яких включені в дану подорож.

При підготовці та проведенні будь-яких туристичних подорожей з учнівською та студентською молоддю керівник та заступник (заступники) керівника зобов'язані:

- забезпечити підбір учасників подорожі відповідного віку та туристичного досвіду;

- ознайомити учасників подорожі з Правилами проведення туристичних подорожей з учнівською та студентською молоддю України;

- провести цільовий інструктаж учасників з техніки безпеки у туристичній подорожі з обов'язковою реєстрацією в журналі відповідної форми згідно з Положенням про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти України;

- отримати необхідну документацію та дозволи на проведення туристичної подорожі;

- при потребі розв'язати питання страхування учасників туристичної подорожі;

- провести збори батьків учасників туристичної подорожі (для подорожей учнів та студентів віком до 18 років);

- забезпечити під час подорожі дотримання учасниками належного громадського порядку, санітарно-гігієнічних норм, виконання Правил дорожнього руху, правил пожежної безпеки, використання туристичного спорядження, а також інших правил безпеки життєдіяльності.

При підготовці туристичних подорожей з активними способами пересування керівник та заступник (заступники) керівника, крім вищезазначених заходів, зобов'язані:

- до початку проведення туристичної подорожі проконтролювати проходження медичного огляду всіма її учасниками, враховуючи, що до подорожей з активними способами пересування допускаються фізично здорові учасники;

- при підборі групи врахувати туристичну кваліфікацію учасників, їх фізичну, технічну та спеціальну підготовку, а також психологічну сумісність;

- розробити план підготовки подорожі і розподілити між учасниками обов'язки згідно з цим планом, ознайомити учасників подорожі з їх правами та обов'язками;

- організувати всебічну підготовку учасників подорожі, перевірити необхідні знання, вміння та навички, в т.ч. і вміння плавати, надавати долікарську допомогу та використовувати туристичне спорядження, організувати необхідні тренування групи;

- провести запобіжне інформування учасників подорожі про фактори ризику в запланованій подорожі і про відповідні заходи щодо запобігання травматизму (травмо небезпечність, психофізіологічне навантаження, вплив навколишнього середовища, пожежо небезпечність, небезпечні біологічні фактори, небезпечні види випромінювання тощо);

- разом з учасниками всебічно ознайомитись з районом подорожі, розробити раціональні основний і запасний варіанти маршруту подорожі та вивчити їх складні ділянки, способи та засоби їх подолання, а також аварійні варіанти виходу з маршруту;

- підготувати відповідний картографічний матеріал, розробити план та графік подорожі, визначити контрольні пункти та терміни проходження маршруту, заходи з техніки безпеки, ознайомити з цими матеріалами учасників подорожі;

- при потребі отримати консультації щодо маршруту в туристичних МКК освіти або федерації туризму;

– узгодити з адміністрацією навчального закладу або іншої організації освіти, що проводять туристичну подорож, та туристичною МКК освіти порядок дій при планових (у разі потреби) поділах групи на підгрупи, а також кандидатури керівників, заступників керівників (помічників) підгруп, туристична кваліфікація яких відповідає вимогам затверджених Правил;

– організувати підбір та підготовку якісного групового та індивідуального спорядження, в т.ч. і спорядження для страхівки, з урахуванням вимог техніки безпеки та специфічних особливостей конкретної подорожі (району подорожі, виду туризму, категорії (ступеня) складності походу, часу проведення подорожі тощо);

– організувати підготовку та підбір продуктів харчування, складання кошторису витрат, з'ясувати можливості поповнення запасу продуктів на маршруті;

– одержати, у разі потреби, дозвіл на відвідування району з обмеженим доступом (прикордонна зона, заповідники тощо);

– оформити в установленому порядку маршрутні документи;

– розробити план дослідницької, краєзнавчої, природоохоронної роботи та інших заходів на маршруті, якщо такі заплановано проводити;

– не пізніше ніж за 10 днів до початку маршруту з активними способами пересування направити у відповідний підрозділ пошуково-рятувальної або контрольно-рятувальної служби повідомлення встановленого зразка, завірене туристичною МКК;

– у разі потреби зміни маршруту, складу групи, термінів проведення або інших записів у маршрутних документах до від'їзду групи в подорож погодити ці зміни з адміністрацією навчального закладу або іншою організацією освіти, що проводить подорож.

Після закінчення подорожі керівник та його заступники спільно з учасниками в обумовлені строки і у разі потреби оформляють звіт про подорож і подають його у навчальний заклад або іншу організацію освіти, що проводить подорож.

Екскурсія є одним з основних засобів краєзнавчої роботи по вивченню рідного краю під час подорожей [2, с. 13]. Екскурсії є важливим і значним компонентом туристичного краєзнавства, яке практично реалізується у формі активного, самодіяльного туризму і транспортних подорожей. Екскурсії поглиблюють краєзнавчі дослідження туристичних походів, розширюють загальний краєзнавчий кругозір у пізнанні окремого

регіону при освоєнні місцевих і далеких маршрутів [4, с. 157].

Географо-краєзнавчі екскурсії – один із найбільш ефективних способів пізнання навколишньої природи і господарської діяльності населення, виховання любові і бережливого ставлення до природи. На екскурсіях ті, хто навчається більш свідомо засвоюють знання, так як явища і об'єкти вони бачать наочно і у взаємозв'язку. Крім того, на екскурсіях виконуючи певні практичні роботи, здобувають важливі вміння і навички [6, с. 22].

Висновки. Отже, в результаті отримання краєзнавчо-туристичних знань та закріплення їх під час походів, студенти досліджують свій рідний край, здобувають нові знання, пізнають суть явищ і процесів шляхом живого споглядання природи. Підготовка студентів-географів вимагає краєзнавчого спрямування, засвоєння знань про природні, господарські особливості розвитку рідного краю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> – Запит з титulu екрану (запит від 18.04.2015).
2. Зеленін С. М. Краєзнавча підготовка туриста / С. М. Зеленін. – К.: «Здоров'я», 1972. – 101 с.
3. Зеленський І. Як ми готуємо вчителя-краєзнавця / І. Зеленський // Краєзнавство. – Х.: Український комітет краєзнавства, 1927. – №3. – С. 6–11.
4. Костоюкова О. Екскурійне краєзнавство – важлива компонента підготовки фахівців спеціальності «Туризм» у вищих навчальних закладах / О. Костоюкова // XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи, присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (6 – 7 жовтня 2011 року). Збірник матеріалів. – Івано-Франківськ: «Лілея – НВ», 2011. – С. 156 – 160.
5. Озерков Р. А. Краеведческая работа в школе / Р. А. Озерков // Краеведение в школе. – Краснодарское книжное издательство, 1969. – С. 3 – 12.
6. Прохорчик А. Ф. Организация и проведение комплексных краеведческих экскурсий / А. Ф. Прохорчик // Вопросы методики школьного географического краеведения [Сборник научных трудов]. – Минск: Минский пединститут им. А. М. Горького, 1982. – С. 22 – 29.
7. Сорокіна Г. О. Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх фахівців у галузі туризму до екологічного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. О. Сорокіна. – Луганськ, 2011. – 46 с.
8. Строев К. Ф. Краеведение / К. Ф. Строев. – М.: Изд-во Просвещение, 1967. – 143 с.
9. Шищенко П. Г. Науково-методичне забезпечення стандарту вищої базової географічної освіти / П. Г. Шищенко, Я. Б. Олійник, О. Ю. Дмитрук // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. 2001. Вип. 2. – Х.: Видавництво ХНУ, 2001. – С. 16–21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тименко Людмила Василівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувачий сектором координаційно-науково-дослідної президії НАПН
Коло наукових інтересів: організація туристсько-краєзнавчої роботи студентської молоді